

**PREZES
URZĘDU OCHRONY KONKURENCJI
I KONSUMENTÓW
DELEGATURA W BYDGOSZCZY**

ul. Długa 47,85-034 Bydgoszcz
Tel. 52 345-56-44, Fax 52 345-56-17,
E-mail: bydgoszcz@uokik.gov.pl

RBG-644-06/17/KL/DL

Bydgoszcz, dnia czerwca 2017 r.

Termin rozprawy: **23 czerwca 2017 r.**
Proszę o pilne przedłożenie pisma
sędziemu prowadzącemu sprawę.

**Sąd Rejonowy
dla Warszawy – Mokotowa
w Warszawie**
I Wydział Cywilny
ul. Ogrodowa 51A
00-873 Warszawa

Powódka:

(...)
reprezentowana przez:
(...)

Pozwana:

Aegon Towarzystwo Ubezpieczeń na
Życie Spółka Akcyjna z siedzibą
w Warszawie
reprezentowana przez:
(...)

Sygnatura akt **I C 2823/16**

**Stanowisko Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów
zawierające istotny pogląd dla sprawy**

Stosownie do przepisu art. 31 d ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 229) „Prezes Urzędu jeżeli uzna, że przemawia za tym interes publiczny, przedstawia sądowi istotny dla sprawy pogląd w sprawach dotyczących ochrony konkurencji i konsumentów”. Należy uznać, że obie przesłanki muszą wystąpić łącznie.

Niniejsza sprawa dotyczy problemu niedozwolonych postanowień umownych określających opłaty likwidacyjne, jakie na mocy ogólnych warunków ubezpieczenia są przez zakłady ubezpieczeń pobierane od konsumentów w związku z rozwiązaniem przez nich umów ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym (dalej także: umowa ubezpieczenia z ufk) przed określonym w Ogólnych Warunkach Ubezpieczenia terminem. Skutki społeczne dotyczące pobierania przez zakłady ubezpieczeń rażąco wygórowanych opłat

w związku z rezygnacją z umowy ubezpieczenia na życie z ufk, uzasadniają przesłankę występowania Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (dalej także: Prezes UOKiK, Prezes Urzędu) w tych sprawach w granicach interesu publicznego. Niniejszą sprawę należy uznać za spełniającą kryteria sprawy dotyczącej ochrony konsumentów, gdyż jest ona związana z postanowieniami umownymi stosowanymi w relacjach przedsiębiorcy – zakładu ubezpieczeń z konsumentami.

W świetle tych okoliczności, a także biorąc pod uwagę wiedzę i doświadczenie Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z zakresu ochrony konsumentów, w szczególności fakt, że Prezes Urzędu wydał w 2014 r. decyzję nr RBG-30/2014 wobec Aegon Towarzystwo Ubezpieczeń na Życie S.A. z siedzibą w Warszawie odnośnie zmiany OWU w zakresie zasad i sposobu obliczania opłaty likwidacyjnej, pobieranej w przypadku przedterminowego rozwiązania umowy ubezpieczenia z ufk, jak również w latach późniejszych (2015 – 2016) wydawał decyzje związane z warunkami ubezpieczeń na życie i dożycie z ubezpieczeniowymi funduszami kapitałowymi, które dotyczyły wypłacanych wartości wykupu, opłat likwidacyjnych lub opłat równoważnych pobieranych w sytuacji przedterminowego rozwiązania umowy ubezpieczenia na życie i dożycie z ubezpieczeniowymi funduszami kapitałowymi, Prezes Urzędu uznał za zasadne i konieczne przedstawienie istotnego poglądu w niniejszej sprawie, sformułowanego w związku z wnioskiem Powódki.

Przedstawiając niniejszy pogląd, Prezes Urzędu pragnie poczynić istotne zastrzeżenie, że stanowisko jakie formułuje w tej sprawie opiera się na określonym stanie faktycznym i prawnym oraz wniosku, jaki Powódka skierowała do Prezesa Urzędu i z tego względu ocena prawna przedstawiona w niniejszym poglądzie przez Prezesa Urzędu nie może stanowić odniesienia dla innych spraw.

Uzasadnienie

Pogląd przedstawiany w niniejszej sprawie wyrażany jest w oparciu o:

1. Wniosek Powódki o wydanie istotnego poglądu w sprawie z dnia 6 marca 2017 r.;
2. Ogólne warunki ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym – Multi PIN AEGON 2008 wraz z załącznikami (dalej także: OWU);
3. Pozew z dnia 6 czerwca 2016 r. wraz z załącznikami;
4. Odpowiedź Pozwanej na pozew z dnia 30 sierpnia 2016 r. wraz z załącznikami.

1. Stan faktyczny

W dniu 6 marca 2017 r. pełnomocnik Powódki skierował do Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów wniosek o przedstawienie istotnego poglądu w sprawie o sygnaturze I C 2823/16 toczącej się przed Sądem Rejonowym dla Warszawy - Mokotowa w Warszawie, dotyczącej zwrotu kwoty (...) zł wraz z odsetkami, pobranej przez Aegon Towarzystwo Ubezpieczeń na Życie Spółka Akcyjna z siedzibą w Warszawie (dalej także: Pozwana, Aegon, Towarzystwo, Spółka) w związku z rozwiązaniem przez Powódkę umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym zawartej na podstawie wzorca pn. „Ogólne warunki ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym – Multi PIN AEGON 2008 o oznaczeniu IFU-OWU-0310” wraz z załącznikami, w tym „Załącznikiem do Ogólnych Warunków Ubezpieczenia na życie z Ubezpieczeniowym Funduszem Kapitałowym o oznaczeniu IFU-OWU-0310 (IFU-ZALP-0710-30)”,

a w szczególności przedstawienie poglądu, na temat zasadności pobrania przez Pozwaną opłaty likwidacyjnej w związku z rozwiązaniem umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym.

Umowa ubezpieczenia z ufk obowiązywała strony od dnia 23 maja 2011 r. W czerwcu 2013 r. Powódka złożyła wniosek o całkowitą wypłatę środków zgromadzonych na rachunku ubezpieczenia. Pismem z dnia 4 czerwca 2013 r., stanowiącym załącznik do wniosku o wypłatę całości środków z rachunku Powódka zawnioskowała o pobranie opłaty likwidacyjnej w wysokości 109,25% składki regularnej należnej za pierwszy rok polisowy, kosztów wystawienia polisy wynoszących 260 zł i kosztów rozwiązania umowy ubezpieczenia wynoszących 280 zł. Dnia 21 czerwca 2013 r. na skutek rozwiązania umowy ubezpieczenia przez Powódkę, Pozwana dokonała wypłaty kwoty z rachunku ubezpieczającego po potrąceniu opłaty likwidacyjnej. Na dzień rozwiązania umowy wartość rachunku Powódki wyniosła (...) zł. Opłata likwidacyjna, pobrana przez Pozwaną wyniosła (...) zł. Podstawą pobrania opłaty likwidacyjnej była uchwała zarządu Aegon nr 139/2013 z dnia 27 sierpnia 2012r. zmieniająca OWU w zakresie zmiany zasad pobierania opłaty likwidacyjnej, w przypadku przedterminowego rozwiązania umowy ubezpieczenia z ufk, która decyzją Prezesa UOKiK nr RBG – 30/2014 z dnia 15 października 2014 r. (dalej także: Decyzja) została uznana za praktykę naruszającą zbiorowe interesy konsumentów.

W niniejszej sprawie Powódka żąda zwrotu kwoty (...) zł wraz z odsetkami, opierając swoje powództwo na zarzucie, że postanowienia określające zasady naliczania i wysokość opłaty likwidacyjnej stanowią niedozwolone postanowienia umowne w rozumieniu art. 385¹ § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst. jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 380 ze zm., dalej także: k.c.).

W tym miejscu Prezes Urzędu wskazuje, że opinia wyrażona w niniejszym istotnym poglądzie stanowić będzie wyłącznie analizę treści zakwestionowanych postanowień w świetle art. 385¹ k.c., w tym wystąpienia możliwych skutków w przypadku uznania ich za abuzywne.

2. Treść postanowień Ogólnych Warunków Ubezpieczenia dotyczących opłaty likwidacyjnej

Zgodnie z postanowieniami „Ogólnych Warunków Ubezpieczenia na Życie z Ubezpieczeniowym Funduszem Kapitałowym Multi PIN AEGON 2008 o oznaczeniu IFU-OWU-0310”:

„Opłata likwidacyjna jest ustalana procentowo i pobierana z Subkonta Składek Regularnych poprzez umorzenie Jednostek Uczestnictwa lub potrącenie środków pochodzących z umorzenia Jednostek Uczestnictwa w wyniku Transferu, przed Całkowitą Wypłatą, w razie wygaśnięcia Umowy Ubezpieczenia w sytuacjach wskazanych w § 12 ust. 2, § 25 ust. 2 pkt 2), 3) i 5) oraz od tej części Częściowej Wypłaty z Subkonta Składek Regularnych, która powoduje, że Wartość Subkonta Składek Regularnych staje się niższa od kwoty odpowiadającej Statusowi Polisy Oplaconej. Postanowień niniejszego ustępu nie stosuje się do Subkonta Składek Dodatkowych. Jednostki Uczestnictwa są umarzone w proporcjach odpowiadających udziałowi poszczególnych Funduszy lub środków pochodzących z umorzenia Jednostek Uczestnictwa w wyniku Transferu:

- 1) w wartości Częściowej Wypłaty – w razie Częściowej Wypłaty;*
- 2) w Wartości Rachunku Ubezpieczenia – w razie Całkowitej Wypłaty albo wygaśnięcia Umowy Ubezpieczenia w sytuacjach wskazanych w § 12 ust. 2 oraz § 25 ust. 2 pkt 2),*

3) i 5)” (§ 18 ust. 6 Ogólnych warunków ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym – Multi PIN AEGON 2008 o oznaczeniu IFU-OWU-0310).

Natomiast szczegółowa regulacja dotycząca opłaty likwidacyjnej została uregulowana w postanowieniach „Załącznika do Ogólnych warunków ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym o oznaczeniu IFU-OWU-0310 (IFU-ZALP-0411-30)”, na podstawie których Powódka zawarła umowę z Pozwaną w pkt 15: „*Oplata likwidacyjna jest pobierana w wysokości wskazanej w tabeli poniżej:*

<i>Rok Polisowy, w którym jest pobierana opłata likwidacyjna</i>	<i>Wysokość opłaty likwidacyjnej stanowiąca procent środków wypłacanych z Subkonta Składek Regularnych</i>
<i>1</i>	<i>100%</i>
<i>2</i>	<i>100%</i>
<i>3</i>	<i>80%</i>
<i>4</i>	<i>70%</i>
<i>5</i>	<i>60%</i>
<i>6</i>	<i>50%</i>
<i>7</i>	<i>40%</i>
<i>8</i>	<i>30%</i>
<i>9</i>	<i>20%</i>
<i>10</i>	<i>10%”</i>

3. Decyzja Prezesa Urzędu z dnia 15 października 2014 r. RBG-30/2014

Prezes UOKiK otrzymywał skargi od konsumentów dotyczące Aegon i związane z jednostronną zmianą warunków ubezpieczenia w zakresie zasad pobierania oraz sposobu obliczania opłaty likwidacyjnej, dokonaną Uchwałą nr 139/2012 Zarządu Aegon z dnia 27 sierpnia 2007 r. (dalej: Uchwała). Prezes Urzędu postanowieniem Nr RBG-291/2013 z dnia 26 listopada 2013 r. wszczął z urzędu postępowanie w sprawie podejrzenia stosowania przez Spółkę praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów. W toku postępowania Prezes UOKiK ustalił, że ww. Uchwała Zarządu Towarzystwa miała na celu zastąpienie uznanego orzeczeniem Sądu Okręgowego w Warszawie - Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (dalej także: „SOKiK”)¹ za abuzywne postanowienia dot. pobierania w określonej wysokości opłaty likwidacyjnej, a znajdującego się we wzorcu pn. „Załącznik do ogólnych warunków ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym zakładem kapitałowym o oznaczeniu IFU-OWU-

¹ Wyrok SOKiK z dnia 7 października 2011 r., sygn. akt XVII Amc 1704/09.

0807”, które zostało potwierdzone orzeczeniem Sądu Apelacyjnego w Warszawie². W związku z odstąpieniem od stosowania ww. postanowienia w stosunku do umów ubezpieczenia z ufk aktualnie wykonywanych (pozostających w obrocie) Towarzystwo Uchwałą jednostronnie ustaliło wysokość pobieranej opłaty likwidacyjnej wskazując w ww. uchwale sposób jej obliczenia wg. następującego schematu

„opłata likwidacyjna będzie pobierana w wysokości odpowiadającej sumie następujących kwot:

1) w indywidualnych umowach ubezpieczenia:

a) kosztu dystrybucji (pośrednictwa ubezpieczeniowego), nie wyższego jednak niż Wartość Subkonta Składek Regularnych według stanu z dnia ustalania wysokości opłaty;

b) kosztu wystawienia polisy wynoszącego 260 zł albo odpowiadającego Wartości Subkonta Składek Regularnych, jeżeli Wartość Subkonta Składek Regularnych jest niższa niż 260 zł;

c) kosztu rozwiązania umowy (likwidacji polisy) wynoszącego 280 zł albo odpowiadającego Wartości Subkonta Składek Regularnych, jeżeli Wartość Subkonta Składek Regularnych jest niższa niż 280 zł;

2) w grupowych umowach ubezpieczenia:

a) przypadającego na ubezpieczenie części kosztu wynagrodzenia ubezpieczającego za usługi, o których mowa w art. 43 ust. 1 pkt 37) ustawy o podatku od towarów i usług, to jest za usługi świadczone przez ubezpieczającego w zakresie umowy ubezpieczenia jako zawartej na cudzy rachunek, przy czym wspomniana wyżej część kosztu wynagrodzenia Ubezpieczającego nie może być wyższa niż Wartość Subkonta Składek Regularnych według stanu z dnia ustalania wysokości opłaty;

b) kosztu wystawienia Certyfikatu Ubezpieczenia wynoszącego 260 zł albo odpowiadającego Wartości Subkonta Składek Regularnych, jeżeli Wartość Subkonta Składek Regularnych jest niższa niż 260 zł;

c) kosztu likwidacji ubezpieczenia wynoszącego 280 zł albo odpowiadającego Wartości Subkonta Składek Regularnych, jeżeli Wartość Subkonta Składek Regularnych jest niższa niż 280 zł,

chyba że suma kwot wskazanych w punkcie 1) albo 2) będzie przewyższać wysokość opłaty likwidacyjnej obliczonej według postanowień od których stosowania odstąpił AEGON (wówczas opłata likwidacyjna będzie naliczana i pobierana odpowiednio do tych zapisów umownych”.

Towarzystwo o zmianie warunków obliczania wysokości opłaty likwidacyjnej informowało swoich klientów dopiero w sytuacji wygaśnięcia umowy ubezpieczenia ufk lub złożenia przez nich zapytania/reklamacji dotyczącej odstąpienia od pobierania przez przedsiębiorcę ww. opłaty. Informowano jedynie o wysokości pobieranej opłaty likwidacyjnej, a nie o zasadach i sposobie jej obliczania. Treść ww. uchwały Zarządu nie została udostępniona konsumentom, również w przypadku wystąpienia z takim wnioskiem. Nie przyznano również konsumentom prawa do bezkosztowego wypowiedzenia umowy w sytuacji niezaakceptowania wyliczonej na nowych zasadach opłaty likwidacyjnej. Towarzystwo nie zaproponowało swoim klientom zmiany OWU zgodnie z Uchwałą przed jej wdrożeniem w życie, ale informowało swoich klientów o skutecznej zmianie sposobu obliczania wartości opłaty likwidacyjnej, wprowadzając tym samym konsumentów w błąd. W Decyzji wydanej przez Prezesa Urzędu wobec AEGON Towarzystwa Ubezpieczeń na Życie S.A. z siedzibą w Warszawie, zostało stwierdzone, iż Towarzystwo stosuje praktykę naruszającą zbiorowe interesy konsumentów polegającą na wprowadzaniu konsumentów w błąd, co do zmiany ogólnych warunków

² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 26 czerwca 2012 r., sygn. akt VI ACa 87/12.

ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym poprzez informowanie konsumentów o wprowadzeniu do tych ogólnych warunków postanowienia dotyczącego nowego sposobu naliczania wysokości opłaty likwidacyjnej według zasad wynikających z Uchwały nr 139/2012 Zarządu AEGON Towarzystwo Ubezpieczeń na Życie S.A. z siedzibą w Warszawie z dnia 27 sierpnia 2013 r., a w konsekwencji pobieranie opłat likwidacyjnych według zasad wynikających z wyżej wymienionej uchwały, co wyczerpuje znamiona nieuczciwej praktyki rynkowej zdefiniowanej w art. 5 ust. 1 w związku z art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 3 ze zm.), co stanowi naruszenie art. 24 ust. 1 i 2 pkt 3 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów.

W Decyzji wskazano m.in. iż jednostronna zamiana warunków umowy ubezpieczenia na życie przez przedsiębiorcę jest niedozwolona w świetle obowiązującego prawa.

Nadto wskazano, iż *„skoro postanowienie umowne umożliwiające wyliczenie opłaty likwidacyjnej zostało uznane za niedozwolone i przedsiębiorca w Uchwale potwierdził jego bezskuteczny charakter w obowiązujących umowach względem swoich klientów, to jest to równoznaczne z tym, że w tychże umowach nie znajduje się już klauzula określająca sposób obliczania wysokości opłaty likwidacyjnej. Tym samym naliczanie opłaty likwidacyjnej według innych zasad nie ma żadnej doniosłości prawnej tzn. nie wywołuje skutków prawnych względem konsumentów”*.

Sąd Okręgowy w Warszawie – Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów wyrokiem z dnia 14 grudnia 2015r. sygn. akt XVII AmA 165/14 potwierdził wyżej wskazaną Decyzję. W orzeczeniu sąd wskazał, iż wyrokiem SOKiK z dnia 7 października 2011 r. sygn. akt XVII AmC 1704/09 została stwierdzona abuzywność postanowienia znajdującego się we wzorcu „Załącznika do Ogólnych Warunków Ubezpieczenia na życie z Ubezpieczeniowym Funduszem Kapitałowym o oznaczeniu (...)” określającym wysokość opłaty likwidacyjnej, a stosowanym przez Towarzystwo, na skutek czego zostało ono wpisane do rejestru klauzul niedozwolonych. Sąd uzasadniając wyrok wskazał, iż w wyniku wpisania do rejestru klauzul ww. postanowienia: *„(...) w stosunkach z konsumentami, z którymi zawarto umowy z wykorzystaniem przedmiotowego wzorca wysokość opłat likwidacyjnych pozostawała nieokreślona. Nie istniała zatem umowna podstawa do kierowania wobec konsumentów roszczeń o zapłatę takiej opłaty gdyż nie istniała podstawa do określenia jej wysokości. Twierdzenie powoda iż był on w tej sytuacji uprawniony do jej określenia w sposób jednostronny w formie Uchwały Zarządu jest bezpodstawne. Uprawnienia takiego nie przysługują powodowi ani obowiązujące przepisy prawa ani umowa stron”*.

Od ww. wyroku Towarzystwo wniosło apelację, która będzie rozpatrywana przez Sąd Apelacyjny na rozprawie, wyznaczonej na dzień 12 czerwca 2017 r.

4. Stan prawny

4.1. Niedozwolone postanowienie umowne

Zgodnie z art. 385¹ § 1 k.c. postanowienia umowy zawieranej z konsumentem niezgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne). Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny. Z kolei stosownie do

treści przepisu art. 385¹ § 2 k.c., jeżeli postanowienie umowy zgodnie z § 1 nie wiąże konsumenta, strony są związane umową w pozostałym zakresie.

Możliwość uznania postanowienia za niedozwolone zależna jest zatem od łącznego spełnienia następujących przesłanek:

1. postanowienie jest stosowane przez przedsiębiorcę wobec konsumentów,
2. postanowienie nie zostało indywidualnie uzgodnione,
3. postanowienie kształtuje prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami,
4. postanowienie narusza w sposób rażący interesy konsumenta,
5. postanowienie nie dotyczy sformułowanych w sposób jednoznaczny głównych świadczeń stron.

4.2. Charakter umowy

Umowa ubezpieczenia z ufk nie posiada swojej definicji ustawowej. Nie została uregulowana w kodeksie cywilnym, który to w księdze trzeciej zawiera przepisy dotyczące umowy ubezpieczenia. Zgodnie z art. 805 § 1 k.c. „Przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie działalności swojego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę”. Można więc przyjąć, że w tej pojemnej, ogólnej definicji zawiera się także umowa ubezpieczenia z ufk, gdyż przewiduje po stronie ubezpieczającego obowiązek zapłaty składki oraz ochronę w przypadku zajścia określonego zdarzenia, jakim jest zgon lub dożycie określonego wieku.

Postanowienia dotyczące umowy ubezpieczenia z ufk znajdują się w ustawie z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2015 r. poz. 1884 ze zm.). W załączniku do ww. ustawy zawierającym podział ubezpieczeń, w dziale I dotyczącym ubezpieczeń na życie zostało wymienione „ubezpieczenia na życie, jeżeli są związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym”. Powyższe przyporządkowanie może sugerować, że z woli ustawodawcy, analizowana umowa jest podtypem ubezpieczenia na życie. Umowę ubezpieczenia z ufk wyróżnia dualizm regulacji. Najprościej można stwierdzić, że składa się ona z dwóch „części”: ochronnej, która zabezpiecza pokrycie kosztów ryzyka ubezpieczeniowego oraz z „części” *stricte* inwestycyjnej. Jest to bezpośrednia konsekwencja powiązania umowy z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym. Został on zdefiniowany w ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej jako wydzielony fundusz aktywów, stanowiący rezerwę tworzoną ze składek ubezpieczeniowych, inwestowanych w sposób określony w umowie ubezpieczenia (art. 3 ust. 1 pkt 50 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej). Udziały w funduszu kapitałowym są reprezentowane przez jednostki uczestnictwa nabywane za składki. Celem funkcjonowania ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego jest gromadzenie i inwestowanie środków finansowych przez nabywanie jednostek odpowiednich funduszy ze środków pochodzących ze składek.

4.3. Raporty Rzecznika Finansowego

Pogląd na temat charakteru prawnego umowy ubezpieczenia z ufk jest od kilku lat prezentowany i aktualizowany przez Rzecznika Finansowego. Wnioski z analiz przeprowadzonych przez Rzecznika Finansowego zawarto w dwóch raportach w sprawie

ubezpieczeń na życie z ubezpieczeniowymi funduszami kapitałowymi³. W ww. Raportach przedstawiono ponadto wyniki dotychczasowych sporów sądowych, których przedmiotem jest wykonywanie umów ubezpieczenia z ufk, analizę kosztów początkowych w ujęciu faktycznym i prawnym oraz podsumowanie zmian legislacyjnych.

W Raporcie z 2016 r. Rzecznik Finansowy zwraca m.in. uwagę na to, że przepisy prawa poświęcone umowie ubezpieczenia na życie nie dają podstawy do obciążenia ubezpieczającego, który umowę wypowiedzi, żadnymi opłatami. Przepis art. 830 §1 k.c. stanowi, iż „*przy ubezpieczeniu osobowym ubezpieczający może wypowiedzieć umowę w każdym czasie z zachowaniem terminu określonego w umowie lub ogólnych warunkach ubezpieczenia, a w razie jego braku – ze skutkiem natychmiastowym*”. W przywołanej regulacji brak jest zastrzeżenia co do obowiązku zwrotu wydatków, które druga strona umowy poniosła w związku z należyтым wykonywaniem umowy. Tym samym więc, mając na uwadze zasadę racjonalności ustawodawcy, należy przyjmować, że brak zastrzeżenia obowiązku zwrotu wydatków jest celowy i zamierzony, albowiem jedynym wynagrodzeniem, którego ubezpieczyciel może żądać od ubezpieczającego, jest składka z tytułu świadczonej ochrony ubezpieczeniowej (art. 805 § 1 k.c.), względnie opłaty szczegółowo określone w ogólnych warunkach ubezpieczenia. Tym samym ustawodawca nie przewidział uprawnienia ubezpieczyciela do domagania się od ubezpieczającego wynagrodzenia (ponad uzasadnioną marżę wkalkulowaną w składkę ubezpieczeniową), czy też – co więcej – odszkodowania za wypowiedzenie umowy przed założonym przez ubezpieczyciela okresem jej obowiązywania⁴. Zastrzeżenie przez zakład ubezpieczeń opłat w wypadku wypowiedzenia przez konsumenta umowy, które stanowiłyby wynagrodzenie, pokrycie wydatków zakładu ubezpieczeń poniesionych przy zawarciu umowy lub odszkodowanie z tytułu przedwczesnego rozwiązania umowy nie znajduje oparcia w ogólnych przepisach prawa dotyczących umowy ubezpieczenia. W konsekwencji, w ocenie Rzecznika Finansowego postanowienia umowy przewidujące opłaty z tytułu wypowiedzenia umowy mogą być uznane za sprzeczne z prawem.

4.4 Rozwiązanie umowy ubezpieczenia z ufk – mechanizm pobierania opłat w związku z rozwiązaniem umowy

Umowy ubezpieczenia z ufk mogą być rozwiązywane przez konsumentów. Jednak w takiej sytuacji przedsiębiorcy stosują różnego rodzaju opłaty określające zatrzymywane wartości, czy też podają metodę wyliczenia wartości, która zostanie wypłacona konsumentom. Stosowane są różnego rodzaju nazwy i sposoby wyliczenia wartości, które w efekcie określają jaką kwotę zatrzyma przedsiębiorca. Najczęściej wielkości te są definiowane w tabelach opłat stanowiących załącznik do warunków ubezpieczenia. Opłata likwidacyjna wyrażana jest w różny sposób m.in. jako procent wartości częściowej lub całkowitej wartości kwoty wypłacanej z rachunku ubezpieczającego. Kluczowym aspektem jest wysokość przedmiotowej opłaty – w przypadku rozwiązania umowy w pierwszych latach trwania okresu odpowiedzialności, pobieranych jest nawet od 100% do 80% zgromadzonych na rachunku środków. W przypadku ocenianej umowy przedsiębiorca zastrzegł w Ogólnych Warunkach Ubezpieczenia mechanizm pobierania opłaty stanowiącej określony procent środków wypłacanych z Subkonta Składek Regularnych. Stosowanie tego rodzaju mechanizmu skutkuje

³ „Ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym. Raport Rzecznika Ubezpieczonych” opublikowany w grudniu 2012 r. i „Ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym. Raport Rzecznika Finansowego część II” opublikowany w marcu 2016 r.

⁴ Tak Rzecznik Finansowy w raporcie pt. „Ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym” Część II, Warszawa, marzec 2016 r., s.29 – raport dostępny na <https://rf.gov.pl/>

obniżeniem wypłacanej konsumentom wartości. Zasada stosowania tego rodzaju mechanizmu została opisana w dalszej części dokumentu.

4.5 Postanowienia dotyczące opłat pobieranych w związku z rozwiązaniem umowy wpisane do rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone:

Przedmiotem rozważań Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów była ocena zgodności z art. 385¹ § 1 k.c. postanowień dotyczących wysokości opłaty likwidacyjnej, w tym również stosowanych przez Aegon:

Klauzula nr 3834

Wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 26 czerwca 2012 r. sygn. akt. VI ACa 87/12, stwierdzono abuzywność postanowienia o treści:

„Opłata likwidacyjna jest pobierana w wysokości wskazanej w tabeli poniższej:

<i>Rok Polisowy, w którym jest pobierana opłata likwidacyjna od środków wypłacanych z Subkonta Składek Regularnych</i>	<i>Wysokość opłaty likwidacyjnej stanowiąca procent środków wypłacanych z Subkonta Składek Regularnych</i>
<i>1</i>	<i>99%</i>
<i>2</i>	<i>99%</i>
<i>3</i>	<i>80%</i>
<i>4</i>	<i>70%</i>
<i>5</i>	<i>60%</i>
<i>6</i>	<i>50%</i>
<i>7</i>	<i>40%</i>
<i>8</i>	<i>30%</i>
<i>9</i>	<i>20%</i>
<i>10</i>	<i>10%”</i>

W uzasadnieniu Sąd Apelacyjny stwierdził, że: *„Nie stanowi też dostatecznego usprawiedliwienia dla stosowania tak rygorystycznego automatyzmu okoliczność, że umowy ubezpieczenia na życie mają ze swej natury długoterminowy charakter. Znaczna część kosztów funkcjonowania pozwanej oraz jej ryzyko jest bowiem pokrywane przez konsumenta w ramach szeregu innych opłat pobieranych przez pozwaną (...), takich jak opłata wstępna, opłata za zarządzanie, czy opłata administracyjna. Wysokość opłaty likwidacyjnej powinna być uzależniona jedynie od kosztów jakie pozwana ponosi w związku z wygaśnięciem umowy ubezpieczenia i wykupem Jednostek Uczestnictwa. Tymczasem (...), przy określeniu wysokości tej opłaty strona pozwana bierze pod uwagę wszystkie koszty jej działalności, w większości już pokryte przez ubezpieczonego w ramach innych opłat”*.

Na skutek orzeczenia Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 4 kwietnia 2013 r. sygn. akt VI ACa 1324/12 do rejestru wpisano postanowienia stosowane przez Aegon w związku z pobieranymi przez Towarzystwo opłatami, w tym opłatą likwidacyjną:

Klauzula nr 4632

„Oplata likwidacyjna pobierana z Subkonta Składek regularnych, poprzez umorzenie Jednostek Uczestnictwa, przed Całkowitą Wypłatą, w razie wygaśnięcia Umowy Ubezpieczenia [...] oraz tej części Częściowej Wyплаты z Subkonta Składek regularnych, która powoduje, że Wartość Subkonta Składek Regularnych staje się niższa od kwoty odpowiadającej Statusowi Polisy Oplaconej przed wskazaną poniżej Rocznicą Polisy, w następującej wysokości:

- od dnia poprzedzającego 1. Rocznicę Polisy – 100,0%
- od 2. Rocznicy Polisy do dnia poprzedzającego 3. Rocznicę Polisy – 80,0%
- od 3 Rocznicy Polisy do dnia poprzedzającego 4 Rocznicę Polisy – 70,0%
- od 4. Rocznicy Polisy do dnia poprzedzającego 5 Rocznicę Polisy – 60,0%
- od 5. Rocznicy Polisy do dnia poprzedzającego 6 Rocznicę Polisy – 50,0%
- od 6. Rocznicy Polisy do dnia poprzedzającego 7. Rocznicę Polisy – 40,0%
- od 7. Rocznicy Polisy do dnia poprzedzającego 8. Rocznicę Polisy – 30,0%
- od 8 Rocznicy Polisy do dnia poprzedzającego 9. Rocznicę Polisy – 20,0%
- od 9. Rocznicy Polisy do dnia poprzedzającego 10. Rocznicę Polisy – 10,0%
- od 10. Rocznicy Polisy – 0%”.

Klauzula nr 4633

„Oplata likwidacyjna pobierana jest w wysokości wskazanej w tabeli poniższej:

<i>Rok Polisowy, w którym jest pobierana opłata likwidacyjna od środków wypłacanych z Subkonta Składek Regularnych</i>	<i>Wysokość opłaty likwidacyjnej stanowiąca procent środków wypłacanych z Subkonta Składek Regularnych</i>
1	100%
2	100%
3	80%
4	70%
5	60%
6	50%
7	40%
8	30%
9	20%
10	10%”

Klauzula dotycząca pobierania opłaty likwidacyjnej zawarta w umowie ubezpieczenia z ufk łączącej strony ma identyczne brzmienie od klauzuli wpisanej do rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone pod nr 4633.

Na marginesie należy wskazać argumenty przedstawione w uchwale 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2015 r. (sygn. akt III CZP 17/15), zgodnie z którą *„Postanowienie wzorca jest konkretyzowane przez swoją treść normatywną, ustalaną na podstawie jego brzmienia, ewentualnie w powiązaniu z innymi postanowieniami wzorca, a nie przez samo to brzmienie i jego językowy kontekst w ramach wzorca. (...). Przedmiotem uznania za niedozwolone i zakazu wykorzystywania jest więc postanowienie w ujęciu materialnym, a nie formalnym. Nie chodzi o postanowienie o określonym brzmieniu, łącznie z językowym kontekstem wzorca, ale o wysłowioną w nim, przy uwzględnieniu normatywnego kontekstu wzorca umowy, skonkretyzowaną treść normatywną, tj. normę lub jej element, określającą prawa lub obowiązki stron. Oznacza to, że pod względem przedmiotowym sąd rozstrzyga o niedozwolonym charakterze postanowienia, które ma daną treść normatywną, wynikającą z przytoczonego jego brzmienia i językowego kontekstu wzorca, w związku z czym ewentualne zmiany tego brzmienia i kontekstu nie wymykają się spod zakresu działania wyroku dopóty, dopóki nie mają wpływu na tę normatywną treść, gdyż zachowuje ona swoją tożsamość. Tożsamość ta jest zachowana, gdy zmiany językowe brzmienia postanowienia nie mają znaczenia normatywnego albo jest ono pomijalne”*.

W związku z powyższym, biorąc pod uwagę, że postanowienie zakwestionowane w ramach tzw. kontroli abstrakcyjnej i zamieszczone w pkt 4633 jest tożsame z analizowanymi w niniejszej sprawie postanowieniami, jak również dotyczy tego samego przedsiębiorcy (Aegon Towarzystwo Ubezpieczeń na Życie S.A. z siedzibą w Warszawie) zasadne wydaje się przywołanie w tym miejscu najważniejszych tez uzasadnienia sporządzonego przez Sąd Apelacyjny w Warszawie (wyrok z dnia 4 kwietnia 2013 r. sygn.. akt VI ACa 1324/12) w tej sprawie.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego *„postanowienia umowne wzorca stosowanego przez pozwanego, w sposób niesprawiedliwy nakładają na konsumenta obowiązek płacenia opłaty likwidacyjnej bez możliwości określenia jakie świadczenie wzajemne ze strony pozwanej mu się należy. Konsument nie ma zatem możliwości stwierdzenia, czy jego świadczenie jest ekwiwalentne i uzasadnione”*. Nadto Sąd Apelacyjny wskazał, iż: *„umowa ubezpieczenia jest umową wzajemnie zobowiązującą, a zatem świadczenia stron winny być ekwiwalentne. (...) pozwana spółka nie wykazała w sposób wyraźny za jakie jej świadczenia pobierana jest opłata likwidacyjna tłumacząc decyzję o jej pobieraniu koniecznością swoistej refundacji „utruty spodziewanych zysków”*. *Ponieść z całą mocą trzeba, że umowa zawarta przez strony nie zawiera zapisów kształtujących to świadczenie nie będące świadczeniem głównym konsumenta, jako opłatę kompensacyjną. (...) Przedmiotowe postanowienie nie uwzględnia i nie zabezpiecza interesu konsumenta, jako słabszej strony umowy, co prowadzi do ukształtowania stosunku zobowiązaniowego w sposób nierównorzędny i rażąco niekorzystny dla konsumenta. Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu orzeczenia zauważył iż „W żadnym z zapisów OWU nie można bowiem odnaleźć uzasadnienia i przyczyn, dla których usprawiedliwione byłoby pobieranie opłaty likwidacyjnej w wymaganej wysokości. Wysokość ta nie pozostaje w związku ani z ponoszonymi kosztami ani z ryzykiem ekonomicznym, a w każdym razie nie zostało to w OWU wskazane i wyjaśnione. Znaczna część kosztów funkcjonowania pozwanej oraz jej ryzyka są*

przecież pokrywane przez konsumenta w ramach szeregu innych opłat jako opłata wstępna, opłata administracyjna itp.”.

Należy w tym miejscu podkreślić, że zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w ww. uchwale Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2015 r. skutki zapadłego wyroku działają na rzecz konsumentów w sporach indywidualnych toczonych z przedsiębiorcą, który stosował postanowienie wpisane do rejestru. W kontekście niniejszej sprawy – mając na względzie powyższe stanowisko SN - istotne jest to, że „(...) rozszerzona podmiotowo prawomocność materialna wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone działa jednokierunkowo, tj. na rzecz wszystkich osób trzecich, ale wyłącznie przeciwko pozwanemu przedsiębiorcy, wobec którego ten wyrok został wydany. W efekcie omawiany wyrok działa na rzecz wszystkich (strony powodowej i wszystkich osób trzecich), ale tylko przeciwko konkretnemu pozwanemu przedsiębiorcy”.

Należy zauważyć, że Powódka kwestionuje postanowienie, które zostało już wpisane do rejestru postanowień niedozwolonych wobec Aegon Towarzystwo Ubezpieczeń na Życie S.A. z siedzibą w Warszawie, w związku z czym może powoływać się na wyrok sądu w tej sprawie, a sąd jest związany rozstrzygnięciem z mocy samego prawa. Zgodnie bowiem z art. 479⁴³ ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz. U. z 2016r., poz. 437 ze zm.; dalej „k.p.c.”) w związku z art. 9 ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r., poz. 1634), wyrok prawomocny ma skutek wobec osób trzecich od chwili wpisania uznanego za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do rejestru.

Zgodnie z poglądem wyrażonym przez Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z dnia 8 września 2016 r. (sygn. akt I ACa 288/16), „(...) pomiędzy sprawą o uznanie postanowień wzorca za niedozwolone (kontrola abstrakcyjna) a incydentalną kontrolą wzorca umowy występuje prejudycjalność w szerokim znaczeniu. W przypadku istnienia prawomocnego wyroku uznającego postanowienia wzorca umownego za niedozwolone, które zostały wpisane do rejestru klauzul abuzywnych, sąd, dokonując kontroli incydentalnej wzorca umownego, nie może samodzielnie rozstrzygać co do tych samych postanowień wzorca. Stanowisko takie wynika z faktu, iż przepisy art. 385¹ k.c. stanowią materialnoprawną podstawę oceny kontrolowanych postanowień, zarówno w toku procedury kontroli abstrakcyjnej, wyznaczonej przez przepisy art. 479³⁶ – 479⁴⁶ k.p.c., jak i w toku kontroli incydentalnej, a zatem również ten przepis musi być traktowany jako wyznaczający jedną, adekwatną dla obu trybów kontroli, sankcję za zastosowanie niedozwolonego postanowienia umownego, która powstaje z mocy prawa i z tego powodu wywiera skutek *ex tunc*. Zatem uznanie wzorca umownego za niedozwolony w ramach kontroli abstrakcyjnej musi stanowić prejudykat dla analogicznego rozstrzygnięcia przeprowadzanego w ramach kontroli incydentalnej”.

W podobny sposób wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 25 marca 2015 r. (sygn. akt I ACa 1195/14), który stwierdził, że „Uznanie wzorca umownego za niedozwolony w ramach kontroli abstrakcyjnej musi stanowić prejudykat dla analogicznego rozstrzygnięcia przeprowadzanego w ramach kontroli incydentalnej, co wynika z art. 385¹ § 1 k.c. Z taką sytuacją mamy do czynienia w niniejszej sprawie. Kontrola abstrakcyjna rzeczzonego wzorca została przeprowadzona i okoliczność ta nie może zostać pominięta w niniejszym postępowaniu, bowiem taki zarzut podnieśli pozwani. Bezskuteczność niedozwolonych klauzul następuje *ex lege* i *ex tunc*, a w ich miejsce wchodzi odpowiednie przepisy dyspozytywne. Sąd Apelacyjny wskazuje na zapatrywanie Sądu Najwyższego, że skutkiem wpisu do rejestru

postanowień wzorców umownych uznanych za niedozwolone jest to, że nikt - a w szczególności konsument - nie może ponownie żądać uznania tego samego postanowienia stosowanego przez tego samego przedsiębiorcę w tym samym wzorcu. Ale także i dalej, gdyż żądanie takie nie może być skierowane także przeciwko innemu przedsiębiorcy. W tym wypadku chodziłoby zatem o koncepcję, że uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone jest równoznaczne z uznaniem tego postanowienia za nieskuteczne (nieważne) we wszystkich stosunkach, w których zostało ono wykorzystane” (uchwała z dnia 19 grudnia 2003 r., III CZP 95/03, OSNC 2005, Nr 2, poz. 25, uchwała z dnia 13 lipca 2006 r., III CZP 3/06, OSNC 2007, nr 1-2, poz. 35). Jak wynika z powyższego Sąd Najwyższy dopuścił nawet związanie sądu orzekającego przy ocenianiu tożsamo brzmiącego postanowienia wzorca umowy, którym posługuje się inny przedsiębiorca w innym wzorcu umowy (por. także postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 sierpnia 2014 r. I CSK 653/13, Lex nr 1522073)”.

W kontekście powyższego nie może ulegać wątpliwości, że w niniejszej sprawie Sąd jest związany prawomocnym wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Warszawie wydanym w sprawie o sygn. akt VI ACa 1324/12.

Niezależnie od wyżej wskazanych klauzul, w rejestrze postanowień wzorców umownych uznanych za niedozwolone znajdują się również następujące klauzule dotyczące opłat likwidacyjnych:

Klauzula nr 2161 (wpisana wobec UNIQA Towarzystwo Ubezpieczeń na Życie S.A.)

Wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 14 maja 2010 r. sygn. akt VI ACa 1175/09, uznano abuzywność postanowienia:

„Opłata likwidacyjna (koszt wykupu środków zgromadzonych na ORJU składek regularnych) – przy dokonaniu całkowitego lub częściowego wykupu certyfikatu ubezpieczeniowego – 100% jeżeli składki regularne były łącznie opłacane krócej niż 1 rok”.

W uzasadnieniu wyroku Sąd stwierdził, że „w istocie ubezpieczyciel przewidział tu dla ubezpieczonego swoistą sankcję za rezygnację z dalszego kontynuowania umowy bez powiązania jej z realnie poniesionymi wydatkami, w przypadku zawarcia ubezpieczenia na rzecz konkretnej osoby, przy czym ma owo zastrzeżenie charakter uniwersalny, tzn. jest całkowicie niezależne od wartości posiadanych przez ubezpieczonego jednostek uczestnictwa. Tak sformułowane postanowienie narusza dobre obyczaje, gdyż sankcjonuje przejęcie przez ubezpieczyciela całości wykupionych środków w całkowitym oderwaniu od skali poniesionych przez ten podmiot wydatków. Nie wystarcza tu ogólnikowe powołanie się na rzekomo powszechnie znany fakt, że koszt wykupu alokowanych środków jest w pierwszych latach trwania umowy ubezpieczenia wyższy niż w następnych z uwagi na wyższe opłaty manipulacyjne. Nie stanowi też dostatecznego usprawiedliwienia dla stosowania tak rygorystycznego automatyzmu okoliczność, że umowy ubezpieczenia na życie mają ze swej natury długoterminowy charakter”.

Klauzula nr 5608 (wpisana wobec Nordea Polska Towarzystwo Ubezpieczeń na Życie S.A.)

Na skutek wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 9 stycznia 2012 r. sygn. akt XVII AmC 355/11 do rejestru została wpisana klauzula o treści:

„w I Roku Polisowym – 100%, w II Roku Polisowym – 100%, w III Roku Polisowym – 70%, IV Roku Polisowym – 60 %, V Roku Polisowym – 50 %, VI Roku Polisowym – 40%, VII Roku Polisowym – 30%, VIII Roku Polisowym – 20%, IX Roku Polisowym – 10%, X Roku Polisowym – 5%”.

W ocenie Sądu „*postanowienie umowne przewidujące obowiązek spełnienia przez konsumenta na rzecz oferenta świadczenia, bez określenia jego charakteru lub ewentualnego świadczenia wzajemnego jest sprzeczne z dobrymi obyczajami i rażąco narusza interes konsumentów. (...) objęte pozwem postanowienie wzorca stosowanego przez pozwaną, zdaniem Sądu, w sposób nieusprawiedliwiony nakłada na konsumenta obowiązek płacenia opłaty likwidacyjnej bez możliwości określenia jakie świadczenie wzajemne ze strony pozwanej mu się należy. Konsument nie ma zatem możliwości stwierdzenia, czy jego świadczenie jest ekwiwalentne i uzasadnione. Godzi to w zasadę równowagi kontraktowej stron, uniemożliwiając konsumentowi ochronę jego praw. Pozwana dysponuje natomiast prostym mechanizmem naliczania tej opłaty i fizycznego jej pobierania w drodze potrąceń”.*

5. Stanowisko Prezesa Urzędu

5.1 Niedozwolony charakter postanowień umownych określających możliwość pobierania przez przedsiębiorcę opłat w związku z rozwiązaniem umowy ubezpieczenia z ufk

Analiza treści postanowień „Ogólnych warunków ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym- Multi PIN AEGON 2008 ”, które dotyczą zasad pobierania oraz ustalania opłat związanych z rozwiązaniem umowy prowadzi do jednoznacznej konkluzji, że spełniają one przesłanki uznania za niedozwolone postanowienie umowne, stosownie do przepisu art. 385¹ § 1 k.c.

a) Relacja przedsiębiorca – konsument

W niniejszej sprawie nie ulega wątpliwości, że analizowane postanowienia dotyczą umowy zawartej przez przedsiębiorcę z konsumentem. Stronami czynności prawnej są zakład ubezpieczeń oraz konsument. Jednocześnie na podstawie pism procesowych Powódki i Pozwanej można przyjąć, że status Powódki jako konsumenta wydaje się w niniejszej sprawie niekwestionowany.

b) Brak indywidualnego uzgodnienia postanowień umownych

Przepis art. 385¹ § 3 k.c. nakazuje uznać za nieuzgodnione indywidualnie „*te postanowienia umowy, na których treść konsument nie miał rzeczywistego wpływu. W szczególności odnosi się to do postanowień umowy przejętych z wzorca umowy zaproponowanego konsumentowi przez kontrahenta*”. Dokonanie oceny, czy postanowienie było indywidualnie negocjowane wymaga zatem zbadania okoliczności związanych z procesem kontraktowania. Jeśli przy zawieraniu umowy postanowienia nie były między stronami negocjowane, zostały przez przedsiębiorcę ustalone jednostronnie i konsument nie miał rzeczywistego wpływu na ich treść, to należy uznać, że nie były indywidualnie uzgodnione. Taka sytuacja ma miejsce najczęściej wtedy, gdy przedsiębiorca w obrocie z konsumentami posługuje się ogólnie ustalonymi wzorcami umowy (wtedy postanowienie jest zawarte we wzorcu umowy), ale może też mieć miejsce wtedy, gdy postanowienie zostaje przejęte do umowy ze wzorca umownego (jest narzucone).

Nie ulega wątpliwości, że przedmiotowa umowa stanowi przykład tzw. umowy adhezyjnej, czyli takiej, w której warunki umowne określone są jednostronnie przez przedsiębiorcę. Konsumentowi pozostaje jedynie podjęcie decyzji, czy do umowy przystąpić.

Przy zawieraniu umów z konsumentami Pozwana posługuje się opracowanym przez siebie wzorcem umownym, dlatego możliwości negocjacyjne osoby przystępującej do umowy są ograniczone lub wręcz ich nie ma. Złożenie wniosku o zawarcie umowy ubezpieczenia nie może być uznane za tożsame z indywidualnym uzgodnieniem treści postanowień określających wysokość oraz możliwość pobrania opłaty związanej z rozwiązaniem umowy.

W tym miejscu należy wskazać również, iż Pozwana w odpowiedzi na pozew podnosi m.in., że Powódka złożyła wniosek o zastosowanie wobec jej umowy nowych postanowień dotyczących opłaty likwidacyjnej, gdzie wniosła m.in. „o opłatę likwidacyjną kosztów dystrybucji w wysokości 109,25% Składki Regularnej należnej za pierwszy Rok Polisowy”, co zdaniem Pozwanej należy uznać za nowe, nieabuzywne ustalenie wysokości opłaty likwidacyjnej w oparciu o koszty, które zostało indywidualnie uzgodnione z Powódką i w konsekwencji pobranie opłaty likwidacyjnej przez Towarzystwo było uzasadnione i zgodne z wolą stron.

Jednakże należy mieć na uwadze, że zgodnie z art. 385¹ § 1 i 3 k.c. w zw. z art. 385² k.c. analizowanie indywidualnego negocjowania stron umowy przy badaniu abuzywności postanowień samej umowy lub OWU i ich załączników, dokonuje się na moment zawarcia umowy, a nie na moment jej rozwiązania czy złożenia wniosku przez konsumenta dokonania wypłaty środków zgromadzonych na subkontach. Bez znaczenia przy tym jest – dla oceny indywidualnego negocjowania postanowień umowy znajdujących się pierwotnie we wzorcu – w jaki sposób była wykonywana umowa.

Należy przy tym przypomnieć, iż zgodnie z art. 385¹ § 4 k.c. ciężar dowodu, że postanowienie zostało uzgodnione indywidualnie, spoczywa na tym, kto się na to powołuje, co w praktyce oznacza konieczność udowodnienia tej przesłanki przez przedsiębiorcę.

c) Kwestionowane postanowienia nie określają głównego świadczenia stron

W świetle art. 385¹ § 1 k.c. nie można uznać za niedozwolone tych postanowień umowy, które określają główne świadczenia stron, chyba, że nie zostały sformułowane w sposób jednoznaczny. Analiza kwestionowanego postanowienia wymaga więc oceny, czy postanowienia określające sposób pobierania oraz wysokość opłat zatrzymywanych przez Pozwaną w sytuacji przedterminowego rozwiązania umowy, można uznać za główne świadczenie stron.

Zdaniem Prezesa Urzędu postanowienia określające zasady ustalania opłaty pobieranej w przypadku wykupu całkowitego albo częściowego nie są postanowieniami określającymi główne świadczenie stron.

Wskazać należy, że art. 385¹ § 1 k.c. ustanawia wyjątek od zasady kontroli treści nieuczciwych warunków, w związku z czym powinien on ulegać wykładni zawężającej, o czym wypowiedział się Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie Matei vs S.C. Volksbank Romania SA, sygn. akt C-143/13, p. 49. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazał również, że w przypadku wystąpienia trudności w prawidłowym zdefiniowaniu świadczenia głównego, wszelkie wątpliwości powinny być interpretowane na korzyść konsumenta⁵.

Jak przytoczono we wcześniejszej części niniejszego poglądu, w niniejszej umowie głównym świadczeniem stron jest dokonanie wpłaty składki przez ubezpieczonego i wypłata świadczenia w przypadku wystąpienia zdarzenia ubezpieczonego przez Pozwaną.

⁵ Wyrok Jean-Claude Van Hove vs CNP Assurances SA, sygn. akt C-96/14, p. 49.

Zdarzeniem ubezpieczeniowym, w sytuacji wystąpienia którego następuje wypłata świadczenia, jest – zgodnie z § 4 OWU – śmierć ubezpieczonego, dożycie przez ubezpieczonego stu lat. Natomiast § 5 OWU reguluje wysokość świadczenia ubezpieczeniowego (w zależności od zdarzenia, które wystąpiło oraz wieku ubezpieczonego, kiedy to zdarzenie nastąpiło). **Tym samym, tylko postanowienia określające wysokość składki oraz wartości jakie zostaną wypłacone w sytuacji zajścia tych zdarzeń, mogą zostać uznane za określające główne świadczenia stron.**

Zgodnie z powyższym stanowiskiem spór dotyczący wartości wypłaconej w innych okolicznościach niż wystąpienie zdarzenia ubezpieczeniowego nie może być uznany za spór dotyczący świadczenia głównego. Jak słusznie wskazał Sąd Okręgowy w Łodzi w wyroku z dnia 19 marca 2015 r., sygn. akt III Ca 1539/14, regulacja dotycząca skutków rozwiązania umowy przed czasem, nie ma charakteru konstytutywnego dla tej umowy. Określenie zasad dotyczących ponoszenia opłat za rozwiązanie umowy przed czasem pozostaje bez wpływu na charakter umowy czy skuteczność jej zawarcia.

Ponadto, uznanie postanowień określających wysokość oraz obowiązek ponoszenia opłat pobieranych w związku z rozwiązaniem w poszczególnych latach umowy ubezpieczenia z ufk za postanowienia określające główne świadczenia stron, oznaczałoby, że konsument zawiera taką umowę w celu jej przedwczesnego rozwiązania pomimo ryzyka poniesienia kosztów takiego rozwiązania, w tym prawdopodobieństwa utraty całości dokonanych wpłat.

O niemożności uznania wartości wypłaconej w sytuacji rozwiązania umowy za główne świadczenie stron świadczą również zmiany legislacyjne wynikające z ustawy z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Powyższa ustawa posługuje się dwoma odrębnymi sformułowaniami – „świadczeniem z umowy ubezpieczenia oraz „wartością wykupu”, w związku z czym – zgodnie z wykładnią językową - należy oba pojęcia rozumieć odrębnie.

W tym miejscu warto wskazać, że szczegółową analizę, zgodnie z którą nie można za świadczenie główne uznać wartości wypłaconej po potrąceniu z wartości polisy określonych opłat z tytułu likwidacji funduszy oraz dokonania wykupu, zawarł również Rzecznik Finansowy w istotnym poglądzie z dnia 17 listopada 2015 r. przedstawionym Sądowi Najwyższemu w sprawie o sygnaturze III CZP 87/15.⁶

d) Sprzeczność z dobrymi obyczajami oraz rażące naruszenie interesów konsumenta

Jako dobre obyczaje należy rozumieć normy postępowania niesprzeczne z etyką, moralnością czy społecznymi obyczajami. Zgodnie z orzeczeniem Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2005 r. (sygn. akt I CK 832/04) wskazano, że za sprzeczne z dobrymi obyczajami należy uznać wprowadzenie klauzul godzących w równowagę kontraktową, zaś „rażące naruszenie interesów konsumenta” polega na nieusprawiedliwionej dysproporcji praw i obowiązków na niekorzyść konsumenta w określonym stosunku umownym.

W niniejszej sprawie brak równowagi kontraktowej stron wyrażający się w możliwości arbitralnego decydowania przez Pozwaną o zatrzymaniu przez nią całości lub części wartości rachunku w związku z rozwiązaniem umowy ubezpieczenia z ufk przed upływem okresu, wskazanego w OWU, świadczy o jego sprzeczności z dobrymi obyczajami. Rażące naruszenie interesów konsumenta przejawia się natomiast w daleko idącej dysproporcji praw i obowiązków stron umowy na niekorzyść konsumenta.

⁶ Pogląd dostępny na http://rf.gov.pl/pdf/poglad_SN_ufk_18.11.2015.pdf/.

Za sprzeczne z dobrymi obyczajami należy uznać takie ukształtowanie stosunku prawnego z konsumentem, który w wyniku rozwiązania umowy traci znaczną część ze zgromadzonych na rachunku środków. Nieuzasadnione jest bowiem obciążanie konsumenta wygórowanymi kosztami, niezwiązanymi z rzeczywistymi kosztami ponoszonymi przez przedsiębiorcę w tym zakresie. Zdaniem Prezesa Urzędu wysokości zatrzymywanej przez Pozwaną kwoty nie tłumaczy konieczność rozliczenia kosztów takich jak prowizje dla pośredników, koszty wystawienia polis czy reklamy i promocji produktów ubezpieczeniowych. Mechanizm naliczania kosztów związanych w rozwiązaniem polisy jest bowiem taki sam bez względu, przykładowo, na wysokość wpłacanych składek. Uzasadnieniem takiego mechanizmu nie jest również założenie długotrwałego stosunku prawnego, który, jak wskazuje Pozwana, służy tak naprawdę jedynie amortyzacji kosztów akwizycji. Ponadto, zapewnienie pośrednikowi wysokiego wynagrodzenia powoduje, że są oni bardzo zmotywowani do doprowadzania do zawierania umów z konsumentami, nawet tymi, którzy nie są zainteresowani wieloletnim opłacaniem składek. Natomiast dla Pozwanej nie wiąże się z tym żadne ryzyko, gdyż dzięki ukształtowaniu sposobu wyliczenia wartości wykupu konieczność pokrycia tego kosztu przerzuca na konsumenta. Podsumowując, fakt, że Pozwana faktycznie poniosła koszty związane z wypłatą pośrednikowi prowizji, nie powinien usprawiedliwiać przerzucenia odpowiedzialności za poniesienie tych kosztów na konsumenta.

Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że Pozwana w trakcie trwania ochrony ubezpieczeniowej, pobiera szereg innych opłat związanych z wykonywaniem umowy, w szczególności: opłatę administracyjną i opłatę za zarządzanie, które powinny kompensować koszty wykonywania umowy. Istotny jest przy tym sposób pobierania tych opłat. Co do zasady są one pobierane miesięcznie poprzez dokonanie odpisu odpowiedniej liczby jednostek zewidencjonowanych na rachunku. W konsekwencji, z każdym miesiącem zmniejsza się liczba jednostek uczestnictwa posiadanych przez konsumenta. Można więc stwierdzić, że Pozwana określiła wartość opłat i składek w taki sposób, by zapewnić sobie środki na pokrycie powstałych kosztów z tytułu zawarcia umowy w sytuacji, gdy konsument rozwiąże umowę przed określonym w OWU terminem.

W tym miejscu przywołać należy orzeczenia, w których sądy stwierdzają, że mobilizacja i zachęcanie klientów do kontynuowania umowy w dłuższym horyzoncie czasowym nie może polegać na sankcjonowaniu, w przypadku wypowiedzenia przez nich umowy, utratą znacznej części wpłaconych środków finansowych (wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 6 września 2012 r., sygn. akt VI ACa 458/12; wyrok Sądu Okręgowego w Nowym Sączu z dnia 24 maja 2016 r., sygn. akt III Ca 166/16). Ustalenie przez Pozwaną wysokich kosztów rezygnacji z kontynuowania umowy może sprawić, że właśnie przez ryzyko utraty znacznej części zgromadzonych oszczędności może skłaniać konsumenta do dalszego opłacania składek, a w konsekwencji, ograniczać jego uprawnienie do wypowiedzenia umowy. Jednostki uczestnictwa ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego nabywane za wpłacone składki mają charakter inwestycyjny. Konsument ma możliwość śledzenia ich ceny, a więc wartości rachunku. W wyniku obserwacji zachodzących zmian w funduszach konsument może uznać, że nie ma możliwości osiągnięcia zysku, a wręcz należy przewidywać poniesienie straty i w związku z tym może on podjąć decyzję o rozwiązaniu umowy i wypłacie wartości rachunku - jednakże sposób obliczania wartości wykupu może skutecznie zniechęcać do tego. Koszty jakie musiałby ponieść z tytułu potrąceń są na tyle duże, że w sposób znaczny obniżyłoby to wypłatę, co mogłoby zostać uznane za nieopłacalne (w pierwszym i w drugim roku opłata likwidacyjna została określona jako 100% środków wpłacanych z Subkonta Składek Regularnych a więc równowartość zgromadzonych przez konsumenta środków). W efekcie tego konsument podejmie decyzję zupełnie inną, niż gdyby nie było pobieranych tak wysokich

opłat. Należy zauważyć, że gdyby nie były potrącane tak wysokie wartości z tytułu rozwiązania, konsument miałby możliwość dokonania oceny skutków jakie wynikają z realizacji umów i podjęcia racjonalnej decyzji o wycofaniu środków z ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego.

Ponadto, w niniejszej sprawie konsument nie ma możliwości zweryfikowania, dlaczego opłata z tytułu wykupu całkowitego (opłata likwidacyjna) przewidziana dla poszczególnych lat trwania umowy została określona w takiej, a nie w innej wysokości. Stawki opłaty zostały arbitralnie narzucone przez Pozwaną. Konsument nie wie więc również, czy środki zostały zatrzymane przez Pozwaną w wysokości ekwiwalentnej i uzasadnionej, nie może zweryfikować wysokości pobranej opłaty.

Za sprzeczny z dobrymi obyczajami należy uznać również sam mechanizm ustalania wysokości opłaty likwidacyjnej, który zabezpiecza jedynie interes przedsiębiorcy. Pozwana bowiem, po rozwiązaniu umowy, w sposób automatyczny potrąca na swoją rzecz część wartości rachunku. Oznacza to, że przedsiębiorca dysponuje narzędziami, które zapewniają mu dokonanie potrąceń w wysokości go satysfakcjonującej. Konsument nie jest o tym w żaden sposób informowany przed dokonaniem wypłaty czy wzywany do uiszczenia odpowiedniej kwoty, przez co nieraz o pobraniu opłaty dowiaduje się on dopiero po fakcie ich dokonania. Prosty mechanizm potrąceń jest więc wygodny dla Pozwanej i jednocześnie uniemożliwia konsumentowi zareagowanie na tę praktykę.

Rażące naruszenie interesu konsumenta przejawia się w wykorzystaniu jego słabszej pozycji w analizowanym stosunku umownym. Zakwestionowane postanowienia nie uwzględniały i nie zabezpieczały interesu konsumenta, co prowadziło do ukształtowania stosunku zobowiązaniowego w sposób nierównorzędny i rażąco dla niego niekorzystny. To na konsumenta został przerzucony ciężar finansowy zawartej umowy, prowadząc do uprzywilejowanej pozycji zakładu ubezpieczeń względem konsumenta.

Przeprowadzona analiza, zdaniem Prezesa Urzędu, w pełni uzasadnia uznanie kwestionowanych postanowień za niedozwolone postanowienia umowne, zgodnie z art. 385¹ § 1 k.c.

Należy jeszcze raz w tym miejscu podkreślić, iż w niniejszej sprawie mamy do czynienia z prejudykatem orzeczenia SOKiK i zamieszczeniem postanowienia abuzywnego do rejestru – dlatego też, okoliczność naruszenia dobrych obyczajów oraz rażącego naruszenia interesów konsumentów nie powinna być przedmiotem ponownej oceny Sądu, gdyż ww. okoliczności zostały potwierdzone już prawomocnym wyrokiem wydanym w ramach kontroli abstrakcyjnej.

5.2. Skutki stosowania niedozwolonego postanowienia umownego

a) Niezwiązanie stron abuzywnymi postanowieniami umownymi

Regulacja przepisów o niedozwolonych postanowieniach umownych, a zwłaszcza art. 385¹ k.c., nie pozostawia wątpliwości, że **postanowienia dotknięte abuzywnością „nie wiążą konsumenta”**. Należy stwierdzić, że dane postanowienie **przestaje wiązać już w chwili zawarcia umowy**. Oznacza to, że postanowienie takie nie stanowi elementu treści stosunku prawnego i nie może być uwzględniane przy rozpoznawaniu spraw związanych z jego realizacją. Podstawowe zatem znaczenie dla urzeczywistnienia przepisów o niedozwolonych

postanowieniach umownych oraz uchronienia konsumentów przed skutkami ich stosowania ma poziom świadomości organów stosujących prawo⁷.

Zgodnie z poglądem wyrażonym powszechnie w doktrynie⁸, orzeczenie sądu, który stwierdza niedozwolony charakter postanowienia umownego, ma charakter **deklaratywny**, zarówno wówczas, gdy sąd orzeka w ramach kontroli incydentalnej, jak i wtedy, gdy dokonuje kontroli abstrakcyjnej. Orzeczenia sądowe deklaratoryjne potwierdzają istnienie prawa lub obowiązku⁹. Zgodnie z opinią ugruntowaną w doktrynie, orzeczenie o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone ma jedynie charakter deklaratoryjny, zaś analizowane postanowienie wzorca jest bezskuteczne *ex tunc*¹⁰. Powyższe potwierdza, że **niedozwolone postanowienia umowne są bezskuteczne w stosunku do konsumentów od początku zawarcia umowy**.

Powyżej wskazana interpretacja **zgodna jest ponadto z intencją ustawodawcy europejskiego**. Przepis art. 4 ust. 1 dyrektywy 93/13 z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE L.1993.95.29) w brzmieniu sprostowanym¹¹ stanowi o tym, że nieuczciwy charakter warunków umowy jest określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy i z odniesieniem, **w momencie zawarcia umowy**, do wszelkich okoliczności związanych z zawarciem umowy oraz do innych warunków tej umowy lub innej umowy, od której ta jest zależna.

Dla dokonywanej oceny miarodajne są jedynie okoliczności występujące w chwili zawarcia umowy, a konsekwencje jej późniejszego wykonywania (w szczególności wysokość powstałej lub mogącej ewentualnie powstać szkody) nie mogą wpływać na tę ocenę¹². Podobnie winno się zatem rozpatrywać przesłanki stwierdzenia rażącego naruszenia interesów konsumentów. **Rażące naruszenie interesów konsumentów należy uznać za wadę pierwotną istniejącą w momencie zawierania umowy, dla oceny której okoliczności powstałe później – na etapie jej wykonywania – nie powinny mieć znaczenia.**

Należy także zauważyć, że Rzecznik Finansowy złożył w dniu 3 kwietnia 2017 r. do Sądu Najwyższego wniosek o podjęcie uchwały mającej na celu rozstrzygnięcie istniejących w orzecznictwie sądów rozbieżności co do wykładni prawa. Rozbieżności te dotyczyły zagadnienia związanego z przesłankami nieuczciwego (abuzywnego) charakteru postanowienia (warunku) umowy i pojawiających się wątpliwości, czy na podstawie art. 385¹ i 385² k.c., badanie w kontroli incydentalnej, przesłanek zgodności z dobrymi obyczajami i rażącego naruszenia interesów konsumenta dokonywane jest według stanu z chwili zawarcia umowy (biorąc pod uwagę jej normatywną treść, a także uwzględniając okoliczności jej zawarcia oraz z odniesieniem, w momencie jej zawarcia do innych jej warunków lub innej umowy, od której jest zależna) czy też ocena ta dokonywana jest z uwzględnieniem sposobu stosowania (wykonywania) badanego postanowienia i umowy w praktyce w okresie od daty jej zawarcia

⁷ M. Skory, Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta, LEX 50185;

⁸ A. Olejniczak, Komentarz do art. 385(1) Kodeksu cywilnego, 2014 r.; M. Namysłowska, T. Skoczny, Ekspertyza naukowa: Możliwość i sposoby eliminacji z obrotu prawnego postanowień umownych uznanych przez Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów za abuzywne, Warszawa 2015 r.;

⁹ Z. Banaszczyk, Rozdział XII. Stosunek cywilnoprawny [w:] Prawo cywilne – część ogólna pod red. M. Safjana, wyd. Beck, Warszawa 2007, s. 898;

¹⁰ M. Namysłowska, T. Skoczny, Ekspertyza naukowa: Możliwość i..., *op cit.*;

¹¹ por. Sprostowanie do dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich Dz.U.UE L.2016.276.17, Polskie wydanie specjalne, rozdział 15, tom 2, s. 288; z dnia 13 października 2016 r. <http://eur-lex.europa.eu/>,

¹² komentarz do art. 385(2) k.c. - Kodeks cywilny. Komentarz red. prof. dr hab. Edward Gniewek, prof. dr hab. Piotr Machnikowski, CH Beck wyd.6, Warszawa 2014, str. 698;

do chwili wyrokowania. Zwrócić przy tym należy uwagę, że Rzecznik opowiedział się za pierwszym z wyżej wymienionych poglądów¹³.

b) Możliwość zastąpienia niedozwolonych postanowień umownych przepisami dyspozytywnymi

Należy wskazać, że niewiązanie klauzul w omawianym stosunku prawnym, skutkuje powstaniem pewnego rodzaju „luki”. W związku z tym, nasuwa się pytanie o możliwość uzupełnienia umowy w tym zakresie.

W tym miejscu należy odwołać się do orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. W jednym z wyroków¹⁴ Trybunał stwierdził, że art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie stoi na przeszkodzie temu, by sąd krajowy uchylił, zgodnie z zasadami prawa zobowiązań, nieuczciwy warunek (niedozwolone postanowienie umowne) poprzez zastąpienie go przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym. Jak wskazał Trybunał w tym wyroku *„fakt zastąpienia nieuczciwego warunku tego rodzaju przepisem – w przypadku którego, jak wynika z motywu trzynastego dyrektywy 93/13, zakłada się, że nie zawiera nieuczciwych warunków – w zakresie, w jakim dostarcza on rozwiązania, dzięki któremu umowa może dalej obowiązywać (...) i wciąż wywoływać wiążące skutki względem stron, jest w pełni uzasadniony w świetle celu dyrektywy 93/13”*.

Stanowisko takie prezentowane jest również w doktrynie – *„luka spowodowana jego (postanowienia – przyp. Prezesa UOKiK) bezskutecznością może zostać wypełniona przez odpowiednie przepisy prawa o charakterze dyspozytywnym. Stanie się tak jednak jedynie wówczas, gdy istnieją w systemie obowiązującego prawa przepisy dyspozytywne, które dotyczą kwestii regulowanych odmiennie w postanowieniu uznanym za klauzulę niedozwoloną”*¹⁵

Niezależnie od rozważań dotyczących możliwości zastąpienia innym przepisem postanowienia dotyczącego zasad i wysokości pobierania opłaty likwidacyjnej przy przedterminowym rozwiązaniu umowy ubezpieczenia z ufk, w omawianym przypadku niemożliwe jest zastąpienie abuzywnej klauzuli dotyczącej zasad i wysokości pobierania opłaty likwidacyjnej, na podstawie której następuje rozliczenie środków zgromadzonych na subkontach z ubezpieczającym w przypadku przedterminowego rozwiązania umowy ubezpieczenia z ufk. W związku z powyższym, należy stwierdzić, że **zapelnienie „luki” powstałej w umowie w efekcie zastosowania przez Pozwanego klauzuli abuzywnej w zakresie regulacji warunków ustalania wysokości opłaty likwidacyjnej poprzez zastosowanie odpowiednich przepisów dyspozytywnych nie jest możliwe.**

c) Możliwość zmiany treści abuzywnego postanowienia przez sąd

W ocenie Prezesa UOKiK nie jest również możliwe, aby sąd rozpatrując określoną sprawę, mógł zastąpić postanowienie abuzywne, innym postanowieniem, które miałyby – w tych

¹³

https://rf.gov.pl/sprawybiezace/Rzecznik_Finansowy_prosi_Sad_Najwyzszy_o_uchwale_wazna_dla_kredytobiorcow__22552, dostęp na dzień 24.04.2017 r.

¹⁴ wyrok TSUE z dnia 30 kwietnia 2014 r., sygn. akt C-26/13; Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai vs OTP Jelzálogbank Zrt, pkt 80 i n.,

¹⁵ M. Namysłowska, T. Skoczny, Ekspertyza naukowa..., *op cit.*,

okolicznościach – na celu „zrekompensowanie” Spółce kosztów wynikających z wcześniejszego rozwiązania przez konsumenta umowy. Rozważając możliwość zmiany przez sąd treści niedozwolonych postanowień zawartych w umowie, należy w szczególności odnieść się do orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który wielokrotnie wypowiadał się na ten temat.

Jak stwierdził Trybunał w jednym z wyroków, sądy krajowe nie są uprawnione do zmiany treści nieuczciwego warunku umownego¹⁶. W opinii Trybunału zawartej w tym wyroku: *„Uprawnienie to przyczyniłoby się bowiem do wyeliminowania zniechęcającego skutku wywieranego na przedsiębiorców poprzez zwykły brak stosowania takich nieuczciwych warunków wobec konsumentów”*.

Problematyka ta została również szeroko omówiona przez Trybunał w innej sprawie – *„(...) gdyby sąd krajowy mógł zmieniać treść nieuczciwych warunków zawartych w takich umowach, uprawnienie takie mogłoby zagrażać realizacji długoterminowego celu ustanowionego w art. 7 dyrektywy 93/13. Uprawnienie to przyczyniłoby się bowiem do wyeliminowania zniechęcającego skutku wywieranego na przedsiębiorców poprzez zwykły brak stosowania takich nieuczciwych warunków wobec konsumentów, ponieważ wciąż byłiby oni skłonni do stosowania rzeczonych warunków ze świadomością, że nawet gdyby miały one zostać unieważnione, to umowa może jednak zostać uzupełniona w niezbędnym zakresie przez sąd krajowy, tak aby zagwarantować w ten sposób interes rzeczonych przedsiębiorców”*¹⁷.

Mając powyższe na uwadze, należy stwierdzić, że **sądy nie są uprawnione do zmiany treści abuzywnych postanowień umownych.**

d) Brak możliwości jednostronnej zmiany abuzywnego postanowienia przez przedsiębiorcę.

Jak wskazano powyżej sąd nie jest legitymowany do zmiany treści postanowienia uznanego za abuzywny. Tym samym, również silniejsza strona umowy nie jest uprawniona do zmiany niedozwolonej klauzuli. Jak już wskazano we wcześniejszej części istotnego poglądu w niniejszej sprawie, Pozwana celem zastąpienia uznanego przez SOKiK wyrokiem z dnia 7 października 2011 r. sygn. akt XVII AmC 1704/09 i wpisanego do rejestru klauzul niedozwolonych, postanowienia dotyczącego zasad obliczania wysokości opłaty likwidacyjnej, pobieranej w przypadku przedterminowego rozwiązania umowy ubezpieczenia z ufk, Uchwałą Spółka jednostronnie zmieniła ww. postanowienie ustalając nowe zasady pobierania opłaty likwidacyjnej, mimo iż takie działanie było bezprawne i nie powinno wywoływać skutków prawnych. Prezes UOKiK decyzją nr RBG – 30/2014 z dnia 15 października 2014 r. wydaną wobec Aegon, stwierdził, iż Towarzystwo dopuściło się stosowania praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów, poprzez informowanie konsumentów o wprowadzeniu do OWU postanowienia dotyczącego nowego sposobu naliczania wysokości opłaty likwidacyjnej, według zasad wynikających z ww. Uchwały Zarządu. Prezes Urzędu swoją Decyzję uzasadniał tym, iż postanowienia Uchwały nr 139/2012 Zarządu Towarzystwa są niezgodne z prawem. Nie jest dopuszczalne jednostronne, odgórne wprowadzanie zmian w OWU przez

¹⁶ wyrok TSUE z dnia 14 czerwca 2012 r., sygn. akt C-618/10; Banco Español de Crédito SA vs Joaquín Calderón Camina, pkt 65,

¹⁷ wyrok TSUE z dnia 30 kwietnia 2014 r., sygn. akt C-26/13; Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai vs OTP Jelzálogbank Zrt, pkt 79,

przedsiębiorcę. Przede wszystkim (tak jak wskazywał Prezes UOKiK w ww. Decyzji) przepisy prawa nie umożliwiają zastąpienia abuzywnych postanowień umowy nowymi, bowiem zgodnie z art. 385¹ § 1 k.c. niedozwolone postanowienia umowy nie wiążą konsumenta. Spółka mogła jedynie zobowiązać się do niestosowania postanowień uznanych za niedozwolone. Nie ma zatem możliwości zastosowania w miejsce abuzywnych postanowień dotyczących opłaty likwidacyjnej nowych zasad, tym bardziej ustalonych jednostronnie przez przedsiębiorcę¹⁸, ponieważ takie działanie stanowiłoby ingerencję w pierwotny stosunek umowny łączący strony, co nie może nastąpić bez zgody słabszej strony umowy.

Należy podkreślić, iż abuzywność postanowienia, stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu skutkuje tym, iż jego dalsze stosowanie jest niedozwolone i nie ma ono zastosowania w wykonywanych umowach. Wobec powyższego nie można go zastąpić innym postanowieniem. Jeżeli przedsiębiorca chciałby dokonać zmiany w tym zakresie, to powinien wystąpić z inicjatywą zawarcia aneksu do umowy, który – aby wejść w życie – musiałoby zostać zaakceptowany w sposób dobrowolny przez słabszą stronę umowy, czyli konsumenta.

Na marginesie należy dodać, iż zgodnie z art. 830 § 3 k.c. Ubezpieczyciel może wypowiedzieć umowę ubezpieczenia na życie w przypadkach wskazanych w ustawie. Powyższą regulację stosuje się odpowiednio w razie zmiany ogólnych warunków ubezpieczenia na życie w czasie trwania stosunku umownego (art. 830 § 4 k.c.). Oznacza, to, iż nawet jeżeli przyjąć, iż możliwa byłaby jednostronna zmiana warunków umowy przez przedsiębiorcę w postaci zastąpienia postanowienia abuzywnego innym zapisem umowy (co Prezes UOKiK kwestionuje zarówno w niniejszym dokumencie, jak i w samej Decyzji) to Spółka mogłaby dokonać zmian ogólnych warunków ubezpieczenia na życie w czasie trwania stosunku umownego jedynie w sytuacjach określonych w ustawie. Należy jednak zauważyć, iż żadna ustawa nie przewiduje takiej możliwości i już z samego tego powodu, „zmiana” OWU dokonana Uchwałą przez przedsiębiorcę nie może być prawnie skuteczna. Niezależnie od powyższego, nawet jeżeli ustawa dopuszczałaby taką możliwość (a nie dopuszcza – przyp. Prezes UOKiK) to i tak ww. zmiana warunków umowy powinna odbyć się w oparciu o art. 384¹ k.c., a zatem nowe warunki umowy powinny zostać doręczone konsumentowi przed wprowadzeniem ich w życie, a także ubezpieczyciel powinien umożliwić mu bezkosztowe wypowiedzenie umowy, w przypadku niez zaakceptowania przez niego zmian. Taka sytuacja nie miała jednak miejsca w niniejszej sprawie, gdyż klienci Spółki dowiadawali się o nowym sposobie obliczania opłaty likwidacyjnej dopiero w momencie, gdy dochodziło do rozwiązania umowy.

e) Odstraszający efekt klauzul abuzywnych w orzecznictwie TSUE

W cytowanym powyżej fragmencie uzasadnienia wyroku TSUE z dnia 30 kwietnia 2014 r. Trybunał zwraca uwagę również na fakt, że **klauzule abuzywne powinny wiązać się z odstraszającym dla przedsiębiorcy efektem, również kosztem interesów przedsiębiorców**. O tym, że przyjęcie odstraszającego efektu klauzul jest istotne, mówi również doktryna. Jak wskazuje J. Czabański *„ustawodawca europejski, konstruując przepisy dyrektywy 93/13 celowo wprowadził przepis bezskuteczności nieuczciwych warunków umownych wobec konsumenta, z jednoczesnym obowiązkiem wykonywania umowy zgodnie*

¹⁸ Decyzja Prezesa Urzędu Ochrony i Konkurencji z dnia 15 października 2014 r. nr RBG-30/2014, dostępna na stronie: https://decyzje.uokik.gov.pl/bp/dec_prez.nsf

z pozostałymi jej zapisami. Taki skutek może być oczywiście bardzo dotkliwy ekonomicznie dla przedsiębiorcy, który nigdy by nie chciał zawrzeć takiej umowy, gdyby wiedział, że nieuczciwy warunek zapewniający mu korzyści ekonomiczne zostanie z umowy wyeliminowany. Jednak skutek ten został celowo przewidziany przez ustawodawcę i ma wywierać odstrasżający efekt na przedsiębiorców, którzy chcieliby stosować zakazane postanowienia. Jeżeli jedynym skutkiem miałby być powrót do uczciwych warunków, to jest oczywiste, że przedsiębiorca nie by nie ryzykował stosując warunki nieuczciwe – co najwyżej w niektórych przypadkach – po kontroli sądowej – musiałby wrócić do warunków uczciwych. Ustawodawca europejski celowo więc prowadził skutek bezskuteczności, tak aby pokazać przedsiębiorcy, że naruszanie interesów konsumenta może go dużo kosztować finansowo. Również i polska doktryna jednoznacznie przesądza o skutku w postaci bezskuteczności postanowienia i to bez względu na jego ekonomiczną doniosłość dla przedsiębiorcy”¹⁹.

5.3. Kwota zatrzymana przez Pozwaną stanowi świadczenie nienależne

Powyższe rozważania, w szczególności stwierdzenie, że postanowienia abuzywne nie wiążą stron, prowadzą do wniosku, zgodnie z którym **kwota zatrzymana przez Pozwaną powinna zostać zwrócona Powodowi jako świadczenie nienależne.**

Świadczenie jest nienależne, jeżeli ten, kto je spełnił, nie był w ogóle zobowiązany lub nie był zobowiązany względem osoby, której świadczył, albo jeżeli podstawa świadczenia odpadła lub zamierzony cel świadczenia nie został osiągnięty, albo jeżeli czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia (art. 410 § 2 k.c.). W niniejszej sprawie, zdaniem Prezesa Urzędu, kwota zatrzymana przez Pozwaną na podstawie zastosowania opłaty likwidacyjnej stanowi świadczenie nienależne z uwagi na niezwiązanie stron postanowieniem określającym obowiązek poniesienia wskazanej opłaty. W przedmiotowej sprawie niezwiązanie stron tymi postanowieniami oznacza, że Powódce w wyniku rozwiązania umowy ubezpieczenia z ufk, powinna zostać wypłacona wartość rachunku bez żadnych ograniczeń. Powyższa interpretacja zgodna jest z orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który stwierdził, że „warunek umowny uznany za nieuczciwy należy co do zasady uznać za nigdy nieistniejący, tak by nie wywoływał on skutków wobec konsumenta. W związku z tym sądowe stwierdzenie nieuczciwego charakteru takiego warunku powinno mieć co do zasady skutek w postaci przywrócenia sytuacji prawnej i faktycznej konsumenta, w jakiej znajdowałby się on w braku rzeczonego warunku”²⁰. Jeśli więc umowa zostałaby pozbawiona postanowień dotyczących wypłaty wartości rachunku pomniejszonej o opłatę likwidacyjną, to konsumentowi należy się wartość rachunku bez dokonywania przez Pozwaną potrąceń. Powódka może więc domagać się zwrotu wartości rachunku zatrzymanej przez Pozwaną, gdyż wzbogaciła się ona jego kosztem bez podstawy prawnej (zgodnie z art. 405 k.c., kto bez podstawy prawnej uzyskał korzyść majątkową kosztem innej osoby, obowiązany jest do wydania korzyści w naturze, a gdyby to nie było możliwe, do zwrotu jej wartości). Zgodnie natomiast z zakwestionowanymi postanowieniami Załącznika do Ogólnych warunków ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym o oznaczeniu IFU-OWU-0310, w przypadku rozwiązania umowy w 2. roku polisowym, od konsumenta mogła być pobrana opłata stanowiąca 100% środków wypłacanych z Subkonta Składek Regularnych. W niniejszej sprawie Pozwana wypłaciła konsumentowi kwotę wyższą, jednakże zatrzymała (...) zł. Zdaniem Prezesa Urzędu wypłacanie przez Pozwaną większej kwoty niż wynikało to z Tabeli Opłat i Limitów nie wyłączyło niedozwolonego charakteru

¹⁹ J. Czabański, Glosa do wyroku SN z 14 maja 2015 r., Palestra 1-2/2016.

²⁰ ²⁰ wyrok TSUE z dnia 21 grudnia 2016 r., sygn. C-154/15, C-307-15, C-308/15 pkt. 61.

postanowienia. Zastosowanie wyższych wskaźników wartości wykupu – i w konsekwencji zatrzymanie mniejszej kwoty – wpływa na niniejszą sprawę w ten sposób, że nienależne świadczenie zatrzymane zostało w niższej wysokości. Wytoczone zaś powództwo ma na celu wyegzekwowanie pozostałej części świadczenia nienależnego, gdyż pobranego przez Pozwaną bez podstawy prawnej.

6. Podsumowanie

Konkludując, w niniejszej sprawie rozliczenie przez Pozwaną umowy na podstawie zasad jednostronnie wprowadzonych Uchwałą Spółki jest bezprawne, gdyż Aegon nie miał prawa do jednostronnej zmiany warunków umowy i zastąpienia postanowienia abuzywnego inną, ustaloną przez siebie klauzulą umowną. Tym samym przedsiębiorcy nie przysługiwało prawo do pobierania jakichkolwiek opłat z tytułu wcześniejszego rozwiązania umowy ubezpieczenia ufk, gdyż sposób ich wyliczenia został uznany prawomocnie przez sąd jako abuzywny.

Zdaniem Prezesa Urzędu zakwestionowane przez Powódkę postanowienia OWU spełniają przesłanki uznania ich za klauzule abuzywne w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c., a sposób zmiany warunków umowy przyjęty przez Aegon naruszał (zbiorowe) interesy konsumentów, co zostało przedstawione w Decyzji Prezesa Urzędu z dnia 15 października 2014 r. RBG-30/2014. W związku z tym niezależnie od tego, że Pozwana zastosowała wobec Powódki korzystniejszą zasadę wypłaty wartości wykupu niż wynikało to z pierwotnego OWU, Pozwana zobowiązana będzie do wypłaty zatrzymanych kwot.

Załączniki:

- 2 odpisy dla stron zawierające stanowisko Prezesa Urzędu z istotnym poglądem dla sprawy,
- kopia wniosku Powódki o przedstawienie istotnego poglądu w sprawie.